

עשיית מנורה לנוי ולסמל

יש ובישובים, מוסדות ומחנות צה"ל, מציבים מנורה על נס להעיד על היחס למדינתנו מדינת ישראל, שלקחה לסמלה את נבואת זכריה (פ"ד ב): "והנה מנורת זהב כולה...". בלא יודעין אפשרית הפגיעה באיסור דאורייתא. לשם כך מובאים בירווי הדברים הבאים. המאמר הוא סיכום שיטות הראשונים, ספרי האחרונים רובם מובאים ממלקטים כגון הפתחי-תשובה ודרכי תשובה. אין להורות הלכה ממאמר זה אלא להיועץ עם מורה הלכה מוסמך לכך.

דרך הברור: א. מקור האיסור וחומר. ב. מה כולל האיסור. ג. דרך עשייה בהיתר של תבנית מנורת המקדש. ד. שנויים המתירים עשייה. כשלפרק זה מקדים קצור הלכות מנורת המקדש.

א. מקור האיסור וחומר

"לא יעשה אדם בית תבנית היכל, אכסדרה תבנית אולם, חצר תבנית עזרה, שולחן תבנית שולחן, מנורה תבנית מנורה, אבל הוא עושה של חמישה, ושל ששה, ושל שמונה, ושל שבעה לא יעשה אפילו של שאר מיני מתכות..." (ר"ה כד, ע"ז מג, מנחות כח:). איסור זה מובא כתירוץ לקושיא איך עשה רבן גמליאל דמות צורות לבנה, והלא נאמר "לא תעשון אתי (שמות כ, כ) - לא תעשון כדמות שמישי המשמשים לפני". ויוצא שאיסור זה נלמד מהפסוק "לא תעשון אתי", והוא בכלל הלאו של עשיית שמשין אף שלא לעבדם.

גם בשאילתות דרב אחאי (שאילתא נז סוף פר' יתרו) נכלל איסור זה בכלל הלאו: "לא תעשון אתי - לא תעשון שמושי". וכ"מ מתוס' ז"ל: "אר"י דכל אלו תירוצים של אביי אמת הן" (ע"ז מג: ד"ה לא). וכן בטור (יר"ד קמא) ורמב"ן (בחדושי שם) ור"ן (על הרי"ף) ומהר"ם מרוטנברג (בר"ן שם) וריטב"א (בחדושי שם) ומהרי"ק (שרש עה) ובשו"ע (יר"ד שם). מכולם משמע שנכלל בלאו של עשיית שמשים לנוי ולוקים על עשייתו.

המאירי בסיום דיונו בסוגיא בע"ז כותב: "אחר שכל איסורין אלו יוצאין מלא תעשון אתי יראה שלאו שבכללות הוא ואין לוקין עליו, אלא שגדולי המחברים (הרמב"ם) מחייבים אותו במלקות", ואף החינוך כתב דאין לוקין עליו (מצ' לט, אלא שהחינוך שיטתו שונה ותובא להלן). וכותב שם המנחת חינוך בשם ס' משנת חכמים שטעמו משום לאו שבכללות. הרמב"ם לא הזכיר איסור עשיית בית תבנית היכל וכד' בהל' ע"ז, אלא הביאם בהל' בית הבחירה (פ"ז ה"י) כסניף למצוות מורא מקדש שהיא מצוות עשה. אף בספר החינוך הלך בשיטה זו (מצ' רנד) שכתב: "וכן איסור לאדם לבנות בית תבנית היכל... וכ"ז למוראת המקום". המנ"ח התקשה מדוע הפרידו הרמב"ם והחינוך את אסור בית תבנית היכל משאר אסורי שמשין אע"פ שכולם נלמדו מאותו פסוק (מצ' רנד). המנ"ח תירץ זאת במצוה לט שהלאו לא נזכר בברייתא גופא. והגמ' צרפה את האיסור ללימוד כדי לתרץ קושיא, ולאחר שנדחה תירוץ זה שוב אין הכרח ללומדו משם, וכ"כ בחת"ס (בדרשות לפר' יתרו) הובא בהערות למאירי ע"ז מג: ע"י ר"א סופר¹ ואף ברי"ף הביא את הברייתא כאיסור ללא הסתמכות על הפסוק.

1. עיין להלן בפרק ד' תשובה נוספת בדברי הר"ן.

המבי"ט (קרית ספר ה' בה"ב פ"ז) כתב דאיסור בית תבנית היכל הוא מדרבנן, וכ"כ בכת"ט בדרשותיו פר' יתרו. נראה שרצו להסביר כן את הרמב"ם. מביין הראשונים לא מצאתי להם חבר שכתב כן מפורש. אמנם הסמ"ג (ל"ת כב, עשין קד) לא מזכיר איסור זה במצוות המקבילות, ואולי סבר שכיון שנדחה תירוץ זה בע"ז לא נפסק כן.

סיכום השיטות באיסור זה. לרוב הראשונים הוא לאו במלקות, לדעת מעוטם לאו שבכללות, וי"ס עשה (איסור עשה) ואולי אף כאלה שאינם סוברים איסור זה כלל².

ב. מהות האיסור (עשיה, קיום, תשמיש)

בשו"ע (יו"ד קמא, ס"ח) נפסק: "לא יעשה בית תבנית היכל.... מנורה תבנית מנורה". ומקורו בגמ' (שהוזכרה לעיל) וכהעמדת תוס' שכל האוקימתות לא נדחו, והאיסור הוא בעשיה בלבד, אבל להשהות מותר. ואף שבשאר שמשין אף אם אחרים עשאו ואינו מקום רבים, חוששים חשד ע"ז ואסור להשהות. בתבנית היכל וכל שמשין שאפשר לעשות כמותן, נראה שאין חשש חשד ומותר להשהות³. כשיטה זו פסק בשאלות דרב אחאי (שאי"נז) שהאיסור בעשיה בלבד, וכ"פ תוס' ורא"ש וטור.

הר"ן (על הרי"ף בע"ז) הביא את שיטת מהר"ם מרוטנברג שקיבל את כל הבריתות להלכה אך לא כתוס', וז"ל: "ונמצא פסקן של דברים דמשמשים שבמדור העליון כארבעה פנים בהדי-הדדי ופרצוף אדם אסור לקימן ואפילו כשאחרים עשו לו, וכן שמשיו שאפשר לעשות כמותן בתבנית היכל ואולם ואינך, אבל שמשים שבמדור תחתון כגון חמה ולבנה וכוכבים ומזלות מותר בשאחרים עשו לו, כל היכא דליכא למיחש לחשדא". מדבריו עולה שהאיסור למסקנה הוא גם קיום ולא רק עשיה, ואף אם נכרים עשו לו אסור לקיימם וצריך לבערם. טעמו של המהר"ם אינו מחמת חשד אלא איסור תורה עצמו של "לא תעשון לכם".

שיטה שלישית שלא נפסק כמותה, היא שיטת הריטב"א שכתב: "ודעת רבותי דבשמשים אלו כשם שהעשיה אסורה כך התשמיש אסור בהם. ואעפ"י שעשו לו אחרים. ואע"ג דדמות שמשים העליונים כל שאחרים עשו לו מותר כל היכא דליכא חשדא

2. הג"מ באבחנת האיסור ברורות. אמנם צריך לדון על לאו זה האם יש בו אבזיריהו דע"ז. שהרי הרמ"א פסק בהל' עכו"ם (סי' קנז, ס"א) "וכל אסור ע"ז וג"ע וש"ד אע"פ שאין בו מיתה רק לאו בעלמא צריך ליהרג ולא לעבור". ומקורו מרמב"ן בתוה"א ור"ן ונ"י. הרמב"ן והר"ן סברו שבית תבנית היכל אסור משום לאו דשמשין. הרמ"א (יו"ד סי' קנ ס"ג) כתב: "י"א דכל שאינו אסור אלא מפני מראית העין כגון ברין זה. (שתית מים מפרצופות המקלחות מים בפני אלילים דנראה כמנשק לאלילים) אם יש סכנה בדבר כגון אם ימות לא ישתה מותר לשתות ואין בזה משום יהרג ואל יעבור". ומקורו מהר"ן (ע"ז יב). וא"כ לר"ן אולי אין זה אבזיריהו דע"ז שחייב במסי"נ. בביאור הגר"א (שם ס"ק ד) כתב שהטור והרשב"א חלקו. ונראה שהגר"א לא סבר כר"ן. במקור מים חיים (על הדף בשו"ע) חילק בין איסור שמחמתו יגיע לע"ז לאיסור שלא יגיע מחמתו לע"ז. באיסור שלנו בשמשין שבשמים אפשר להגיע מהם לע"ז אבל משמשין שבביהמ"ק רחוק שיגיע מהם לע"ז, וע"כ אף אם נאסרה עשייתם משום לתא דע"ז לא נאסרו באונס, וצ"ב.

3. בס' מקור מים חיים תמה על הגר"א שכתב (ביאור הגר"א ס"ס כא): "ודעת תוס' ורא"ש דמן התורה אין איסור אלא לעשותן כל העורות האסורות בית תבנית היכל ואדם וד"פ ומדור העליון ותחתון ודוקא בולטות ובמדור תחתון אף שוקעות ומדרבנן אסור אף להשהות אותם שאסור לעשותן משום חשדא דעשייתן". מביאורו משמע שאסור להשהות, מחשש שיחשדו בו שעבר על לאו דעשיה. ובאמת ביאורו קשה שמהגמרא משמע שאין חשד של עשיה אלא של ע"ז. וכ"כ בתוס' (ע"ז מג. ד"ה והא) וכ"מ ברא"ש שהשמיט שמשין שאפשר לעשות כמותן כשהזכיר איסור שהיה, שבבית תבנית היכל לא חוששים לחשדא. משום שאין ענינם משום ע"ז ממש. וכ"כ הבי"ו על רבינו אליקים שצוה להסיר צורת אריות ונחשים שציירו בביה"כ בקולוניא: "ומשמע דלקימו נמי שרי דכיון דלית ביה חשש אליל אמאי אכרינן לקיימו ומשמע דה"ה בעשאו ישראל, נהי דהעושה עבר איסורא מ"מ לקימו מותר ועושה איסורא דעבד בשעת עשיה עבד ושוב אין לו תקנה... ושיטת הריטב"א אף היא מסייעת לבעל מקור מים חיים.

כראיתא לקמן הכא שאני שהם עשויים כתבניתם ממש ועיקר עשייתם בהקדש לצורך גבוה. משא"כ באירך שא"א לנו לעשותם כתשמישם ולא כתבניתם ודי שאסרה תורה העשיה בלבד.

דהיינו, הריטב"א סובר טעם מיוחד במשמישי מקדש, שאף במקום שאחרים עשאו ואין חשש לחשד, בכ"ז אסור השמוש משום פגיעה בקדושת גבוה ועשייתם חול. וכלמורו של הרמב"ם שאיסור דילן משום מורא מקדש. וכמוהו כתב המאירי (ע"ז מג): "ואפילו עשו לו גויים – שתשמישן בעצמו נאסר כלומר: לא תשתמשו בדמות שמי". (בדרכי תשובה שם ס"ק נב חלקו האחרונים בזה).

שיטה רביעית (שכמותה ג"כ לא נפסק) היא שיטת הרמב"ם בהל"ב בה"ב (פ"ז ה"י) שהזכיר רק את איסור עשיה ולא איסור שהיה ושמוש, ולדיריה טעם האיסור הוא משום מורא מקדש ולא משום ע"ז. (ולא הזכיר היתרי עשיה שנזכרו בגמ' וע"כ א"א להסיק דעתו בשהיה וקיום).

נמצא סדרן של השיטות: לפי השאילתות הרמב"ם תוס' ורא"ש, אסור לעשות בלבד, אך להשהות כשנעשה ע"י אחרים – מותר, כיון שאין חשד ע"ז. לשיטת הגר"א (הובאה בהערה 3) שחושש לחשד עשיה אסור להשהות – ומדרבנן.

לכל דברים אלו מסכימים רבותיו של הריטב"א⁴ והמאירי אלא שסוברים שאף שמוותר להשהות התשמיש אסור מדרבנן כיון שצורה זו מיוחדת לגבוה. לפי המהר"ם מרוטנברג אסורה הן עשיה והן שהיה מדאורייתא, וממילא אף תשמיש (אך נראה שמדרבנן). בשו"ע פסק כשיטה הראשונה.

ג. עשיית תבנית מנורת המקדש – בהיתר

בתלמוד ע"ז מג: שלשה תירוצים להיתר עשיית צורות לבנה של ר"ג על אף איסורם שנלמד מאותו לאו של עשיית תבנית מנורת המקדש: (א) אחרים עשו לו. (ב) פרקים "של חוליות ולא היה מחברם אלא בשעת בריקת עדים וכל יומא לא חזו לה וליכא חשדא" – רש"י. (ג) עשאו להתלמד. הרי"ף והרמב"ם השמיטו את שני התירוצים הראשונים והותירו אך את האחרון. לעומתם הרא"ש והטור המאירי הריטב"א, מהר"ם מרוטנברג ותוספות (שם), קבלו את שלשת התירוצים להלכה כמוסכים על כל אסורי תשמישים למיניהם (מדור עליון, מדור תחתון, אדם, שאפשר לעשות כמותם).

בהסבר השמטת הרי"ף והרמב"ם ישנם מספר תירוצים. הר"ן (שם) כתב: "ונראה לי שהם סוברים דכיון דקושטא דמילתא היא דלהבין ולהורות שרי ומעתה לית לן למימר בדר"ג דאחרים עשו לו, ומדחיין הנהו אוקימתא דאחרים עשו לו ודפרקים, ולפיכך לא הזכיר הרב אלפסי ז"ל בהלכותיו ובודאי שזו שיטה נכונה היא..." (עפ"י תירוץ זה מוסבר מדוע הרמב"ם לא שייך את איסור עשיית תבנית מקדש להל' ע"ז אלא למורא מקדש) וכן תרץ הב"ח (יור"ד סי' קמא ד"ה ומ"ש ואף) הגר"א כתב: "ודעת הרמב"ם דחשדא אינו אלא בצורת אדם לבד וצ"ל שלא היה גורס בגמ' מן ומי חישינן לחשדא ועד ואב"א להתלמד" (שם ס"ק כא) (ויש קצת סמוכין לגירסא זו מפני ר"ח בע"ז) מכל מקום נראה שאין היתרי הרמב"ם נוגעים לעצם ענינו, שהרי לא הזכירם משום איסור עשיית משמשים אלא משום מורא מקדש, ולכן קשה לברר את דעתו לגבי מנורה.

ראשונים אחרים שהזכרו לעיל וכמותם פסק השו"ע הביאו את ג' ההיתרים בהסתגייות מסויימות. לגבי ההיתר של עשיית אחרים תוס' (ע"ז מג: ד"ה שאני) שאל

4. עוד כתב בריטב"א בסוף הסוגיא בע"ז מג: ד"ה אלא: "... וש"מ דעשיה אסורה אבל קיום מותר כל היכא דליכא חשדא".

והרי יש בכך שבות של אמירה לנכרי, ותרץ משום מצוה. הריטב"א והמרדכי פירשו את תי' הגמ' "אחרים עשו לו" שאחרים עשו בלא ציוויו והביאו לו. רבינו ירוחם כתב שאין שאחרים עשו מכוער הדבר להשאירם, והסתיוגות הש"ס מתירוץ זה הוא החשש לחשוף ע"ז, שעליו מתרצת הגמ' שני תירוצים: או ברבים שאין לחשוף בהם, או שעשוי פרקיבו ואף ליחיד מותר להחזיקם אצלו, מפני שאך לעתים הוא מורכב ורוב הזמן מפורק. אמנם: כבר עוררנו בפ"ב שלגבי סניף דילן – עשיית שמשין שבמקדש – תלוי בגוף החשד וכיון שבו אין חשד ע"ז (פרט לדעת הגר"א בהערה 3) אם אחרים עשו מותר להשהות, ואולי אף רבינו ירוחם לא יאמר בשמשין אלו שמכוער הדבר.

ההיתר של להתלמד לדעת המהר"ם מרוטנברג (והרמב"ם עפ"י הר"ן) לא שייך לעניננו, ואסור להשהות אף להתלמד, וכש"כ לעשות, ולדעת הראשונים האחרים מותר לעשות ע"מ להתלמד. בשו"ע לא הביא לגבי משמשי מקדש שום היתרי עשה ונטה לדעת הרמב"ם שלא הביא שום היתר. וצ"ע בשיטתו, שהרי כיון שבשמשין מדור תחתון וכד' הלך בשיטת תוס' ורא"ש כיצד נטה לשיטת הרמב"ם והוי תרתי דסתרי. עוד צ"ב מדוע לא הביא בשמשי מדור תחתון היתר פרקים.

לסיכום: אף שבראשונים יש המתירים עשיית שמשין מקדש להתלמד או מתפרקים (כשבדר"כ מפורקים) או שאחרים עשו, השו"ע אוסרם ואין לעשותם.

כיון שנאסרה מנורה בתבנית מנורת מקדש יש צורך לדעת פרטים המעכבים ומצווים במנורת המקדש.

ד. מנורת מצוה פרטי דינים המעכבים

במנורה הראויה למקדש מספר פרטים לעכוב ומספר פרטים למצוה. יש להבדיל בין מנורה העשויה זהב לבין מנורה העשויה משאר מתכות.

מנורת זהב מעכבים בה: א. ארבעים ושנים גביעים כפתורים ופרחים. (בה"ב פ"ג ה"ד. לרמב"ם – כולם משוקדים, שם ה"ב. לרש"י נראה שאך אותם שבגוף המנורה – מל"מ שם ה"ב). ב. עשויה ככר זהב (רמב"ם שם ה"ד). ג. מקשה מן העשתות (רמב"ם שם, שם). ד. ז קנים (שם ה"ז) ה. ז נרות (שם, שם). ו. לאסור שתיעשה מן הגרוטאות (שם ה"ד ומל"מ שם כתב דאך לכתחילה, ובדיעבד כשרה).⁵

נעשו בה עוד פרטים למצוה: א) ג רגלים בבסיסה (שם ה"ב). ב) גובהה יח טפחים (שם ה"י). ג) נרותיה כולם פניהם לנר אמצעי והוא פניו לקה"ק (שם ה"ח). ועוד פרטי מבנה צורת גביעיה כפתוריה ופרחיה הרחקותיהם וכד'.

במנורה של שאר מתכות מעכבים: א) ז קנים (שם ה"ז). ב) ז נרות (שם). ג) אסור שתיעשה מן הגרוטאות (שם ה"ד, למל"מ אך לכתחילה). במל"מ (שם ה"ד ה"ה) דייק עוד: אסור לעשות בשאר מתכות גביעים כפתורים ופרחים לכתחלה בשאר מתכות צריכה להיות מקשה.

ה. שינויים מתירים

שינויים בתבנית המנורה המתירים עשייתה (בשנוי צורה) מצויים כבר בדרשות זוז"ל בש"ס: "לא יעשה אדם... מנורה תבנית מנורה, אבל הוא עושה של ה ושל ו, ושל ז לא יעשה אפילו של שאר מיני מתכות, ר' יוסי ב"ר יהודה אומר: אף של עץ לא יעשה כדרך

5. צ"ע, דבריתא (מנחות כח) "עשאה מן הגרוטאות פסולה".

עשו בית חשמונאי, אמרו לו: משם ראייה שפודים של ברזל היו ומחופין בעץ". רש"י: "ברזל, העשירו עשאו של כסף, חזרו והעשירו עשאו של זהב" (מנחות כח:). במחלוקת זו שני היתרים. הראשון המוסכם לכולם: עשיית מנורה של חמישה, ששה ושמונה קנים. השני – החומר ממנו עשויה המנורה. לריב"ז אסור לעשותה מעץ. הכלל המנחה את שני הדעות לגבי עשיית מנורה ע"י הדיוט הוא שמה שראוי להיות מנורת המקדש (אף שלמעשה עשאה ביתר הידור) נאסר למנורת הדיוט. וע"כ בשני מספר קנים או בשני חומר המנורה הותרה העשייה.

אבל באחרוני הראשונים ובאחרונים מחלוקת עקרונית בנדון. המהרי"ק (שורש עה. הובאו מסקנותיו בב"י ס"י קמא) סובר שבמראית עין תליא מילתא, וכל שתבניתו כעין מנורת המקדש אסור לעשות דוגמתו מהתורה. החכם צבי (סי' ט) חלק עליו בחריפות ולדעתו אין הדבר תלוי במראית עין כעין מנורת המקדש, אלא כל שפסול במנורת מקדש כשר במנורת הדיוט, וע"כ התיר לעשות מנורה בעלת שבעה קנים עם ח' נרות. שרש מחלוקתם הוא האם המלה "תבנית" היא בדקדוק או אף צורה כללית (עפ"י המהרי"ק הגבול בין צורה כללית שאסורה לצורה המותרת לא מבורר וכך מקשה עליו החכ"צ). הגר"א (סי' קמא ס"ק לה) תומך ראיותיו של המהרי"ק. לענ"ד אפשר להראות (כפי שהסביר המהרי"ק באפשרות אחת) שזו מח' ראשונים. הר"ח (ר"ה כד) והרמב"ם (הל' בה"ב) והטור הזכירו באיסור: לא יעשה חמישה קנים. אבל רש"י הן בסוגיא ב"ר"ה והן בע"ז מדייק לכתב דוקא נרות, כלומר, לא יעשה חמישה נרות וכו', ודעתו צריכה בירור. האם כונתו להחמיר שאף שאין קנים אסור לעשות שבעה נרות, או כונתו להקל שיעיקר ההבדל צריך להיות בנרות, ואף מנורה של ז' קנים אך ח' או ו' נרות מותרת (כחכ"צ). לצד המחמיר פירכא ממנחות (כח). שם הגמרא מקשה: "ואימא נמי באה זהב באה קנים אינה באה זהב אינה באה קנים", ודחתה: "ההוא פמוט מקרי" וכ' רש"י: "פמוט – מנורה קטנה". נשמע שבלי קנים אינה נקראת מנורה. נראה מרש"י מספר מסקנות: א) גם שני בנרות, בקנים השוים למנורת המקדש, מתיר לעשות, להדיוט. ב) בלא נרות אינה נקראת מנורה. ונראה שרש"י אינו חושש שגדר העשייה הוא תבנית כללית (כעין מראית עין) אותו יוצרים הקנים בהסתמכותם על הקנה המרכזי אלא צורה מדוקדקת. אבל לר"ח ורמב"ם וראשונים נוספים שנקטו הלשון בקנים ולא קפדי בנרות, נראה שעשיית שבעה קנים אף בלי נרות אסורה. (וכ"מ מהגר"א ס"ק לה) וסוברים כמהרי"ק וכו"ר"י מקורביל שהביא בתשובתו. וכדעת רוב הראשונים פסק בשו"ע (סי' קמא ס' ח) ומח' זו מתאימה למח' רש"י ותוס' שמהרי"ק צידד בה כאפשרות אחת.

עפ"ז אסור לעשות מנורה בעלת שבעה קנים בין עם בנרות בין בלי נרות ואע"פ שהמנורה לא נועדה להדלקה. וביותר שהמהרי"ק חתם תשובתו: "כל המתיר ומקיל בעשיית מנורה זו מקיל באיסור תורה ועתיד ליתן את הדין".

1. פרטי השנויים

1. חומר המנורה הנאסר הוא דוקא מתכות (שו"ע יו"ד קמא ח) וכל חומר אחר מותר. לגבי שלד המנורה מחומר אסור וצפויה בחומר מותר לא פורט בפוסקים. מנורה של עץ מותר, שהלכה כרבי מחבירו וכ"כ במאירי.
2. גובה – המהרי"ק (שרש עה) כתב כיון שאינו מעכב במקדש אסור לעשות אף יותר קטנה או יותר גדולה מ"ח טפח דבמקדש.
3. ירך (בסיס). בדרכי תשובה (שם, שם ס"ק נו) הביא בירורי דברים, ואם מותרת מנורה התלויה באויר.
4. קנה אמצעי – הובא לעיל (פרק במאמר זה) מגמ' מנחות שללא קנים מקרי פמוט.

וכן צדדו באחרונים (בדרכי תשובה שם).

5. גביעים כפתורים ופרחים. האחרונים עסקו בהערת הש"ך (ס"ק לו) והעולה מדבריהם שבמנורה העשויה שאר מתכות ולא זהב, פשוט שאסור מהתורה בלעדיהם שהרי כן היתה מגורת בית חשמונאי, ואף בזהב אסור בלא גכפר"פ מפני שאינם לעכוב.

6. ציור – במאירי כתב: "רצה לציירם ע"ג כלים מותר הואיל ואין מפורדין כ"א בעצמו, להיותם על גוף הכלים עצמן אלא צורות ע"ג הכלים. ואפילו בבולט וכש"כ צורות קטנות שאינן שוות להן בדמותן". ועיקר היתרו מכך שאינו כלי עומד בפני עצמו אלא ע"ג כלי ואפילו בולט. וכן בריטב"א כתב: "אבל בציור בעלמא מותר וכן נהגו בעטרות ומטפחות ספרים ובתי כנסיות לציירן ואין בכך כלום". ומשמע שאף חצי תבליט מותר. ומנורה מחוברת לקרקע אף שבמקדש היתה מטלטלת, נראה שאסור, שהרי צורתה נבדלת.

7. נרות שעוה חשמל וכד'. במנורה בעלת קנים בדרכי תשובה (יו"ד קמא ס"ק לו) הביא דיון בכך. ולפי מש"כ לעיל נראה שתליא במח' ראשונים וספק דאורייתא לחומרא.

8. שנויים נוספים. הובאו דיונים בפתחי תשובה ודרכי תשובה על עמידת קנים בעגול או מרובע וקנה אמצעי.

לגבי פרטי חומר העשייה, כגון מגרוטאות או שאינה כבר זהב או מקשה זהב, כיון שמרוב הראשונים משמע שנאסר יותר מהכשר למקדש ובתבנית יש תבנית מנורה בקניה – אסור לעשות. (ואף שלמגורת מקדש פסולה).

לסיכום: כל העושה מנורה בז' קנים צריך לברר תכניתו עם מורה הוראה שלא יפגע באיסור תורה, ונזכה להעלאת נרות בבית המקדש ע"י בני אהרן הזכהנים בב"א.